

РЕСУРСНИЙ ЧИННИК ТЕРИТОРІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Роман Сливка

roman.slyvka@pnu.edu.ua

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, Україна*

Annotation: The article provides a brief analysis of the main trends in the development of the resource conflicts. The classification of resources that are items of territorial conflicts proposed in the form of a table. Some examples of international and internal conflicts described in the paper.

Key words: territorial and political conflict, resource factor, resource conflict, Political Geography of Conflicts.

З поміж багатьох інших, предметом міждержавних і внутрішньодержавних територіальних суперечностей є можливість експлуатації певного ресурсу на чітко окресленій геоторії. У епоху глобалізації значення ресурсів як об'єкту боротьби між націями і державами зменшується, оскільки доступ до будь-якого з них можливий завдяки розвитку торговельних відносин. Одночасно відбулося «зниження» цієї проблеми з міждержавного рівня на рівень внутрішніх конфліктів, у процесі розгортання яких природні ресурси стали важливим засобом фінансування. Аналіз бази даних «Конфлікт Барометр 2017» дозволив встановити, що 97 (25 %) із 385 конфліктів сучасного світу були пов'язані із контролем над ресурсами території, з них 18 стосувались міждержавних, 2 – транскордонних (група держав проти груп повстанців, наприклад Ісламської Держави), 77 – внутрішніх [4]. При чому, жодна війна чи обмежена війна у 2017 не стосувалася боротьби за ресурси і тільки чотири насильницькі кризи стосувались цього предмету конфлікту (міжсуданський конфлікт, індо-пакистанський, ізраїльсько-сирійський та конфлікт у Південно-Китайському морі). Отже, більшість «ресурсних» конфліктів є ненасильницькими за рівнем інтенсивності. Застосування еколого-географічної типології природних ресурсів до існуючих баз даних про конфлікти дає змогу зробити висновок, що у переважній більшості оспорюваними є вичерпні природні ресурси. У цю категорію у першу чергу попадають невідновлювані корисні копалини літосфери. Хоча самовідновлювані і несамовідновлювані природні ресурси (прісні поверхневі води гідросфери, біоресурси) також є приводом для суперечностей у територіальних конфліктах.

Цінність окремих видів ресурсів змінювалась історично. У XIX ст. Чилі, Перу, Іспанія і Болівія були втягнуті у Тихоокеанські війни з приводу багатих на поклади гуано островів. У 1856 р. США прийняли «Закон про острови

гуано», що дозволив висунути претензії більш ніж на 50 островів у Світовому океані. У наш час використання цього ресурсу втратило своє економічне значення. У епоху індустріалізації країн Заходу і Японії контроль над покладами залізної руди і вугілля був передумовою промислової, воєнної і політичної могутності. У цей час посилюється міжнародна боротьба щодо належності Саару, Ельзасу, Лотарингії, Руру, Сілезії, Маньчжурії. Взаємні територіальні претензії держав-антагоністів та прагнення змінити статус-кво на свою користь значною мірою спровокували I та II світові війни.

Широке застосування двигунів внутрішнього згорання під час II світової війни зумовили територіальну експансію СРСР, Німеччини та Японії у регіони багаті покладами нафти. У післявоєнний період зростання ціни на нафту спровокувало низку перуано-еквадорських, камеруно-нігерійських, лівійсько-чадських, міжсуданських прикордонних конфліктів, а також низку воєн у регіоні Перської затоки.

У 70-ті рр. XX ст. зростання споживання природних ресурсів зумовило загострення уваги до їх обмеженості в рамках концепції «меж зростання». Географічне дослідження доступності продуктів харчування, мінералів та інших ресурсів почало відштовхуватися від неомальтузіанського припущення, що дефіцит є зовнішньою фізичною передумовою, яка накладає обмеження на людські можливості [2]. Низка внутрішніх війн були пов'язані із нерівномірним розподілом прибутку від видобутку паливних ресурсів між центральною владою та регіонами. У багатонаціональних державах це стало важливим чинником сепаратизму (Шотландія у Великій Британії, Кабінда в Анголі та ін.), і навіть обумовило збройні внутрішні конфлікти, як це сталося у Нігерії та Індонезії.

Розвиток електромашинобудування і електронної промисловості зумовив у 1970-ті зростаючий інтерес до покладів танталу, золота, кобальту, олов'яних та вольфрамових руд. «Жертвою» такої кон'юнктури на світовому ринку стала ДРК, особливо її східні провінції. Зростання попиту на ці корисні копалини співпало із: 1) процесами деколонізації; 2) зменшенням кількості міждержавних конфліктів; 3) зростанням кількості внутрішніх конфліктів. «Крихкість» постколоніальних держав зумовила слабкий контроль над видобутком і реалізацією природних ресурсів, що сприяло розвитку їх незаконної експлуатації. У боротьбі за владу у постколоніальних державах контроль над видобутком і збутом мінералів (т.зв. «криваві мінерали») дозволив фінансувати опозицію, повстанські і кримінальні групи. Просторовий розподіл, обсяг ресурсів, умови його експлуатації та шляхи транспортування набули вирішального значення у спроможності зберігати контроль над територією [3]. Нелегальний видобуток алмазів і золота та їх контрабанда парамілітарними

структурами дозволяли фінансувати війну в Анголі, ДРК, С'єрра-Леоне, ЦАР. Цінні породи деревини забезпечили економічну базу воєнних дій у М'янмі, ДРК і Ліберії, каучук – у Кот-д'Івуарі, бавовна – в Замбії, какао – в Індонезії, опіумний мак й тальк – в Афганістані. У 2017 р. повстанцям із руху Талібан вдалося розширити свій територіальний контроль у провінції Гільменд, де саме вирощується значна частина олійних культур [4]. Більшість посівів опіумного маку зосереджені в районах присутності Талібанау, що робить незаконне вирощування, переробку і транспортування опіатів головним джерелом фінансування бойовиків. 98 % опіуму виробляється в семи південних провінціях: Гільменд, Кандагар, Урузган, Фарах, Німроз, Дайкунди і Забул [7].

На основі вивчення джерел фінансування повстанських рухів Колумбії А. Рангель [8] виокремив три етапи привласнення результатів виробничої діяльності збройними групами: 1) хижацький; 2) паразитичний; 3) симбіотичний. Хижацький етап – це коли повстанці мають дуже слабкі зв'язки із населенням і, отже, їх діяльність вимагає мінімального впливу і одноразових акцій (такі види діяльності, як територіальне піратство, грабіж банків, поодинокі викрадення, випадкове вимагання). Паразитичний етап починається після довготривалої соціальної інфільтрації і включає такі види діяльності як рекет. Нарешті, існує симбіотичний етап, на якому партизанська економіка стає невід'ємною частиною регіональної економіки, а різниця між законною та нелегальною діяльністю розмита.

Колумбійські дослідники А.М. Діаз і Ф. Санчес здійснили ґрунтовний аналіз просторових моделей зв'язку поширення виробництва коки серед колумбійських муніципалітетів та незаконної збройної діяльності і встановили наявність тісного просторового зв'язку між виробництвом коки, незаконною збройною діяльністю та незаконною виробничою діяльністю, якій передувала діяльність незаконних збройних груп. Спосіб, яким партизани контролюють і регулюють кокаїновий бізнес в Колумбії та Перу, є класичним прикладом симбіотичних зв'язків між повстанцями рухів ФАРК і Сандеро Луміносо та регіональною економікою [5].

Оптимізована під потреби нашого дослідження комбінована класифікація природних ресурсів, розроблена О. Шаблієм [1], дає змогу відобразити широкий спектр ресурсів, які можуть бути предметом суперечностей між сторонами конфлікту. Аналіз існуючих баз даних про міждержавні і внутрішні конфлікти дає можливість, крім згаданих вище паливно-енергетичних і конструктивних ресурсів, виділяти також потреби суспільства у продовольчих, комунікаційних, духовних ресурсах (табл. 1).

Комбінована класифікація природних ресурсів, які є предметом міждержавних територіальних спорів або джерелом фінансування повстанських груп

Природні сфери	Суспільні потреби				
	Паливно-енергетичні	Конструктивних матеріалів	Продовольчі	Комунікаційні	Духовності (релігії, культури)
Літосфера	Нафта, газ	Руди благородних і рідкісних металів, нерудних корисних копалин (дорогоцінне каміння)	Ґрунти і мінеральні породи для підвищення їхньої родючості	Природна основа для сухопутного транспорту	Сакральні місця, об'єкти міфологічного та мистецького відображення
Гідросфера	Енергетичні ресурси поверхневих вод	Технологічні води для промисловості	Питна вода та вода для потреб зрошення	Середовище для водного транспорту	-
Атмосфера	-	-	-	Середовище для повітряного транспорту	-
Біосфера	-	Деревина	Природні запаси продовольчих ресурсів (риба, ракоподібні, ссавці), кормові флористичні ресурси для тваринництва	-	Об'єкти сакралізації, міфологізації
Антропосфера	Дамби ГЕС	-	-	Трубопроводи, залізниці, канали, автодороги	Міфологізовані державною ідеологією регіони: колиска державності, втрачена земля, креси та ін.

Продовольчі потреби і територіально-політичні конфлікти. Зростаюча суспільна потреба у продовольчих ресурсах країн, що розвиваються в умовах зростаючого населення виводять на перший план потребу у придатних для сільськогосподарського освоєння землях. Поширені випадки прикордонних і транскордонних конфліктів з приводу особливостей землекористування. У Східній Африці спостерігаються численні приклади нелегального перетину «прозорих» державних кордонів окремими групами скотарських народів у

пошуках придатних для підтримки власних стад пасовищ і джерел води, що провокує транскордонні конфлікти. Політизація проблеми землекористування в умовах трайбілізації політичних відносин проявилась під час громадянської війни в Південному Судані і конкуренції між народами дінка і мурле. У 2017 р. на території ДРК спалахнули конфлікти між пастухами народу хема та рільниками народу ленду, що призвело до нападів рільників на села скотарів, десятки тисяч з яких втекли до Уганди. Є випадки, коли держави висловлюють територіальні претензії до територій, які розглядаються як зони господарської діяльності окремих етнічних груп. Прикладом можуть бути лівійські претензії на пасовища регіону Ширак в Алжирі, чи претензії суміжних країн щодо належності «трикутника Ілемі» (Кенія-Південний Судан-Чад). Відбувається політизація територіально-ресурсних конфліктів.

Проблема нестачі питної води і води для зрошення. Тільки в окремих випадках проблема стосується делімітації кордону внутрішніх вод і водозбірних басейнів між країнами. У більшості випадків спостерігаємо міждержавні конфлікти, які спровоковані односторонніми діями суверенних держав на транскордонних ріках, які включають регулювання природної течії із метою забору води для власних споживчих і господарських потреб та виробництва електроенергії. З позиції територіального суверенітету експлуатація ресурсів на власній території є суверенним правом держави. На практиці такі односторонні дії миттєво впливають на погіршення водопостачання держав, які знаходяться нижче по течії. Виникають передумови для розвитку конфлікту з приводу особливостей використання вод іншою країною. Такий конфлікт не є територіальним, проте його територіалізація можлива у разі агресії з метою гарантування водопостачання. Прикладом воєнних дій з цього приводу є окупація Ізраїлем частини території Сирії – Голанських висот, де знаходиться водозбір Тиверіадського озера і р. Йордан. Проблема постачання води каналами і водопроводами політизується і у відносинах України та Росії з приводу анексованого Криму, і у відносинах Сінгапуру з Малайзією, Узбекистану з Киргизстаном і Таджикистаном.

Комунікаційні ресурси літосфери є предметом територіальних претензій. Наприклад, уряд Індії заявив, що реалізація пакистансько-китайського проекту "Шовковий шлях" в Кашмірі ігнорує суверенітет та територіальну цілісність Індії. КНР розпочала будівництво дороги на плато поблизу Доки-Ла-Паса (спірний тріпойнт на кордонах Бутану, Китаю, і Індія), яку незабаром зупинили індійські війська [4]. Транспортування ресурсів також може бути предметом конфлікту, прикладом є спір Болівії і Чилі щодо права першої на створення суверенного транспортного коридору до Тихого океану. Комунікаційний ресурс є предметом суперечностей між Україною, країнами ЄС і РФ з приводу

будівництва підводних газопроводів. *Комунікаційні ресурси гідросфери* є предметом територіальних спорів і яскраво проявились у спробі КНР встановити повний контроль над морськими шляхами у Південно-Китайському морі. Схожими є зусилля РФ щодо обмеження судноплавства у Азовському морі.

Суспільні потреби у духовних ресурсах можуть стати також приводом до розгортання конфліктних відносин між сусідніми країнами. Прикладом є гірські вершини, які можуть наділятися сакральним і символічним значенням. З цього приводу тривають суперечності щодо лінії проходження франко-італійського кордону в районі г. Монблан, чилійсько-аргентинського кордону – в районі г. Фіцрой, кордону між КНР і КНДР – в районі г. Пектусан (плоскогір'я Чанбайшань).

Суттєвим чинником територіально-політичних конфліктів є суспільно-політичний наратив, що пов'язаний із поверненням сакралізованої, міфологізованої у суспільній уяві території: «землі обітованої» для євреїв, «воз'єднання батьківщин» роз'єднаних кордонами ірландців, вірмен, курдів чи белуджів, або ж втрачених фронтирів (кресів) періодів максимального територіального поширення, як наприклад: межі «Великої Угорщини» до Тріанонських угод (1920), СРСР до Біловезьких угод (1991), Югославії до часу її розпаду.

У багатьох колонізованих корінних народів природне середовище наділяється сакральними властивостями. Їх традиційний спосіб життя суттєво залежить від збереження довкілля. Однак внутрішня колонізація земель триває і в XXI ст. Ресурси земель, які населяють аборигени, уряди передають у концесію гірничодобувним і нафто-газовим корпораціям, споруджуються греблі на річках, здійснюється політика сільськогосподарського освоєння. Автохтони за підтримки екоактивістів чинять спротив експлуатації ресурсів ТНК. Вони бажають використовувати ресурси відповідно до локальних пріоритетів, підкреслюючи екологічну та культурну цінність для місцевого населення, доцільність місцевого контролю за їх експлуатацією та їх вплив на ідентичність аборигенних спільнот [6]. Ці питання є в основі вимог аборигенів до урядів Канади, КНР, США, Еквадору, Гватемали, Гондурасу, Нікарагуа, Мексики, Колумбії, Чилі, Бразилії, М'янми, В'єтнаму, Філіппін та Індонезії. Державний апарат часто протидіє вимогам корінних спільнот, оскільки такі дії часто сприймаються як спрямовані на підрив основ державного суверенітету, ставлять під сумнів справедливість колонізації і можуть дестабілізувати правове підґрунтя урядового управління землями, ресурсами і довкіллям. У багатьох країнах ці питання залишаються невирішеними і спричиняють

насильніцькі кризи із можливістю переростання у збройний конфлікт, як це було на о. Бугенвіль (Папуа-Нова Гвінея) чи у дельті р. Нігер (Нігерія).

Отже, існують необхідні передумови для просторового дослідження конфліктних процесів, що безумовно вказує на актуальність політичної географії територіально-політичних конфліктів загалом і такого важливого аспекту як ресурсний чинник конфліктів зокрема.

Список використаних джерел

1. Шаблій О. Основи суспільної географії / О. Шаблій. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 296 с.
2. Bridge G. Natural Resources / G.Bridge // International Encyclopedia of Human Geography / Editors-in-Chief Rob Kitchin, and Nigel Thrift. – Amsterdam: Elsevier, 2009. – Vol.7. – P.261-268.
3. Buhaug H, Rød J. K. Local determinants of African civil wars, 1970-2001 / H. Buhaug, J. K. Rød // Political Geography. – 2006. - №25. – P. 315-335.
4. Conflict Barometer 2017: disputes, non-violent crises, violent crises, limited wars, wars. № 25. [Електронний ресурс] // Heidelberg Institute for International Conflict Research. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/>.
5. Díaz A. M., Sánchez F. A geography of illicit crops (coca leaf) and armed conflict in Colombia // DOCUMENTO CEDE 2004-19 ISSN 1657-7191 (Edición Electrónica) MARZO DE 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://economia.uniandes.edu.co/files/7d09Illicit_crops_and_Conflict_CEDE_d2004-19_English_Version.pdf
6. Hayter R. Resource Industries / R. Hayter // International Encyclopedia of Human Geography / Editors-in-Chief Rob Kitchin, and Nigel Thrift. – Amsterdam: Elsevier, 2009. – Vol.9. – P. 381-389.
7. Pozuelo E. Martín de. La prohibición del opio, la fortaleza talibán [Електронний ресурс]: <http://www.radical.es/historico/informacion.php?iinfo=10561>
8. Rangel A. Colombia: Guerra en el fin de siglo / A. Rangel. – Bogotá: Editorial Tercer Mundo SA, 2000.